

Sosyal medyanın kötü çocuğu: Yalan haber

Son yıllarda yalan haberin toplumsal ve siyasal yaşam açısından oluşturduğu risklerin ciddi boyutlara ulaştığını gösteren gelişmeler, sosyal medyanın ne denli sağlıklı bir haber akışı sağlayabildiğine dair kaygılara neden olmuştur.

Nurhan Kavaklı

Dr. Öğretim Üyesi, Kültür Üniversitesi Sanat tasarım Fakültesi Yeni Medya ve İletişim Bölümü

Bir çoğumuz için yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan sosyal medya, daha önce alışık olmadığımız bir dünyanın kapılarını avantajlarıyla birlikte bizlere açarken, diğer yandan yalan habere de oldukça cömert bir şekilde kapılarını aralayabilmektedir.

İki büyük olay

Özellikle 2016 yılında yaşanan iki büyük gelişme, toplumun temel haber kaynaklarından birine dönüşen sosyal medyanın yalan haber lehine bir işleyişe sahip olduğuna dair kaygıları kuvvetlendirmiştir. Bunlardan ilki Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden (AB) çıkma kararını oylamak için yapılan ve kamuoyunda **BREXIT** olarak bilinen halk oylamasıdır. AB aleyhinde üretilen asılsız haberlerin gölgesi altında gerçekleştirilen oylama, AB'den çıkış kararıyla sonuçlanarak büyük bir şaşkınlığa yol açmıştır. Diğer ise **Donald Trump**'ın kazandığı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başkanlık seçiminde yaşananlardır. Seçim sürecinde Trump lehindeki ya da rakibi **Hilary Clinton** aleyhindeki yalan haber ve iddialar, sosyal medya üzerinden hızla yayılarak seçim gündemini işgal etmiş ve seçim sonuçları üzerinde şaibe bırakmıştır.

İnsanlık tarihi kadar eski

Sağlıklı bir kamuoyu oluşumunun koşullarından biri olan doğru bilgi ediniminin önünü kesen yalan haberin aslında insanlığın tarihi kadar eski bir olgu olduğu görülmektedir. Toplumsal iktidar ilişkilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte insanları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme amaçlı manipülasyon girişimleri de baş göstermiştir. Günümüzde ise bu tür girişimlerin yukarıda verdiğimiz örneklerde de görülebileceği üzere, artık toplumların ve devletlerin kaderlerini belirleyebilecek boyutta etkinleşmesi söz konusudur. Bu tür girişimler, ekonomik ya da siyasi getiri peşinde ki özel çıkar grupları tarafından yapılabildiği gibi devletler tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Örneğin, Trump'ın kazandığı başkanlık seçiminin Rusya tarafından üretilen yalan haberlerle manipüle edildiğine dair ortaya atılan iddialar belirli bir düzeyde ciddiyetle karşılanmıştır.

Vatandaş gazeteciler

Sosyal medyanın sorumlu tutulmasının nedenlerinden biri, herhangi bir gazetecilik eğitimine sahip olmayan ve mesleğin etik ya da yasal sorumluluklarını taşımayan sıradan internet kullanıcılarını bile birer haberciye ya da gazeteciye dönüştürmüş olmasıyla ilintilidir. Artık isteyen her kullanıcı herhangi bir editleme süzgecine takılmadan sosyal medya üzerinden enformasyon üretimi ve paylaşımı yapabilmektedir. Aynı zamanda hali hazırda üretilmiş enformasyon üzerinde manipülatif değişiklikler yapılarak bunların herhangi bir editöryal sürece takılmadan paylaşılması de söz konusudur... Sosyal medyanın dünya geneline yayılmış devasa bir kitleye çok kısa zamanda ulaşabilmesi ise yalan haberlerin etkisini artıran bir diğer etken olarak görülmektedir. Sosyal medyanın geleneksel medyadan farklı olarak çoklu metinleri (görsel, ses, yazı, video, grafik vb.) içeren haber formatlarına izin vermesi ise manipülasyon yapılabilecek unsurların artmasına ve böylece olası teyit işlemlerinin güçleşmesine neden olabilmektedir.

Sorun yaratan temel nokta

Ancak bu konuda hassas bir noktanın altı çizilmelidir. Bu da sosyal medyanın haber üretim sürecine sıradan vatandaşları da dahil edebilme özelliğinin, aynı zamanda daha özgürlükçü ve demokratik bir iletişim düzeni açısından olumlu olan özelliklerinden birisi olduğudur: Vatandaş gazetecilerin ve alternatif haber kaynaklarının doğmasının olanaklarını artıran sosyal medya, halkın farklı kaynaklardan haber almasını kolaylaştırdığı gibi, toplumun farklı kesimlerinin kendini ifade edebilmesi için de farklı kanallara açmıştır. Ancak burada sorun olarak görülen temel nokta, sosyal medyanın kötü niyetli kullanımlara karşı herhangi bir önlem, denetim ya da doğrulama mekanizmalarını barındırmadaki zafiyetidir. Sosyal medyanın sorumlu gösterilmesinin ardında yatan diğer bir neden ise, sosyal medya sitelerinin ticarileşmiş yapıları gereği, daha çok reklam geliri hedefleyen algoritmalar (yazılımsal işleyişler) kullanmasıdır.

Amaç, reklam gelirini artırmak

Bu tür algoritmalar hayret, şaşkınlık, öfke gibi duyguları harekete geçirerek daha çok tıklanma getirebilen yalan haber üretimini teşvik ettiği için eleştirilmektedir. Yine reklam geliri amacıyla kullanıcıların beğenileri ve eğilimleri doğrultusunda içerikleri gözeterek, kullanıcıların sosyal medya hesaplarına benzer tür ve konulardaki içerik akışı sürekli kılan algoritmaların kullanılması da eleştiri konu-

su yapılmaktadır. Nedeni, Hitler'in ünlü propaganda bakanı **Joseph Goebbels**'in "Bir insana yalan olsa bile bir söylemi sürekli tekrarlırsanız, o söylemin nereden geldiğini unuttur ve kendi fikri gibi benimser ve savunur" sözünü hatırlatırcasına, sosyal medya kullanıcılarının kendi eğilimleriyle uyumlu olan ve sürekli tekrarlanan yalan haberlere inanma eğiliminin artacağı düşüncesidir.

Mücadeleyi kimler, nasıl yapacak?

Yalan haberin sosyal medya aracılığıyla avantajlı bir konum kazandığına ilişkin kaygılar bu konuda mücadelenin nasıl ve kimler tarafından yapılacağı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Tartışmalarda hem internet dışından hem de internetin kendi içinden geliştirilebilecek müdahale yöntemlerinin söz konusu edildiği görülmektedir. Haber tüketicilerine sosyal medyada karşılaştıkları haberlere karşı eleştirel yaklaşma alışkanlığı ile gerekli yetkinlik ve becerileri kazandırabilecek medya okuryazarlığı bu noktada önemli bir yerde durmaktadır. Medya okuryazarlığı eğitiminin, dijital medya okuryazarlığını da kapsayacak şekilde düzenlenerek, sadece okul çağını değil okul sonrasını da kapsayacak programlarla verilmesi önem taşımaktadır.

Haber doğrulama platformları

Bir diğer mücadele tarzı olarak, internet haber teyit/doğrulama platformları öne çıkmaktadır. Ülkemizde de çe-

şitli örnekleri olan bu organizasyonlar (örneğin teyit.org, com; dogrula.org.), internet teknolojisinin sunduğu hız, geniş bir alana yayılım ve çok sayıda kişiye erişim olanağı gibi avantajlara sahiptirler. Diğer yandan, doğrulama platformlarının etkinliğine bazı dair şüphe ve endişelerin varlığından da söz etmek gerekir. Bunları 'politik yanlılık', 'doğrulama işleminin objektifliği', 'güvenirlilik' şeklinde sıralamak mümkündür. Bu doğrultuda, sahiplik, gelir, doğrulama sürecinde kullanılan kriterler ve yayın ilkeleri konularında şeffaf politikalar izlenmesi, internet haber teyit/doğrulama sitelerinin güvenilirliğini dolayısıyla da etkinliğini artıracak unsurlar olarak görülebilir.

Son zamanlarda, yalan haberle ilgili olarak sorumlu tutulan sosyal medya kurumlarının da taşın altına elini sokarak, soruna dair bazı önlemler alma yoluna gittiği görülmektedir. Google'ın uygulamaya koymak için üzerine çalıştığı güvenilirliği yüksek haber sitelerini öne çıkarmaya, doğru olmayan içerikler paylaşan siteleri ise geri plana atmaya dönük sistemler ile Facebook'un başlattığı benzer girişimler bu tür önlemlere örnek olarak verilebilir.

T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ

İKÜ YAYINEVİ

**37. Uluslararası İstanbul
TÜYAP Kitap Fuarı'ndayız!**

10-18 Kasım

TÜYAP Fuar ve Kongre Merkezi

2. Salon 2103 D no'lu stant